

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
“Св. Климент Охридски”
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СПЕЦИАЛНОСТ ПСИХОЛОГИЯ
България, София 1504
Бул. “ЦАР ОСВОБОДИТЕЛ” 15
ТЕЛ. 9308476; 9871 046
ФАКС (+359-2) 943-44-47

SOFIA UNIVERSITY
“ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY
Sofia 1504, Bulgaria
15 Tzar Osvoboditel Blvd.
Tel. (+359-2) 9308476; 9871-046
FAX (+359-2) 943-44-47

СТАНОВИЩЕ

относно дисертационен труд
за присъждане на научна и образователна степен „Доктор по психология”

ВЪЗПРИЕТ РОДИТЕЛСКИ СТИЛ И ПРИВЪРЗАНОСТ КЪМ ЗНАЧИМИТЕ ДРУГИ В РАННА ЗРЯЛОСТ

Автор: Зорница Тоткова

Предмет на анализ в дисертационният труд е връзката между два принципно важни конструкта в психологията на развитието – родителски стил на възпитание и привързаност. Актуалността на труда се определя както от посочената проблематика, така и от относително малкия брой проучвания в изследвания период – ранна зрялост.

Дисертационният труд е с обем от 145 страници и включва увод, три глави, заключение и ползвана литература. Част от труда са и 3 приложения с обем от 10 страници, съдържащи използваните скали за оценка. Библиографията съдържа 226 източника, от които 21 на български и 202 на английски език.

Към дефинирането на родителския стил авторът е подходил чрез анализ на по-широкия проблем на взаимоотношенията родители–деца, функция както на реципрочните взаимодействия на двете страни, така и на контекстуални и социални фактори. Еволюцията на възгледите за родителския стил води до разграничаване на две основни дименсии – възискателност и отзивчивост, чието дихотомизиране позволява оценка на четири основни стила: авторитетен, авторитарен, разрешаващ (угаждащ) и пренебрегващ. Популярността, но и на първо място – емпиричната подкрепа на посочения модел, е основание за неговото използване и в дисертационния труд.

При анализа на привързаността в сравнителен план са представени идеите на

Дж. Боулби и М. Ейнсуърт, водещи до разграничаване на 4 основни вида привързаност – надеждна, избягваща, амбивалентна и дезорганизирана (последният вид е идентифициран по-късно в работата на М. Мейн и колеги.). Специално внимание е отделено на спецификата на привързаността в юношеска и зряла възраст, както и аргументите в полза на двудименсионалния модел на категоризиране (тревожност-избягване), послужил за основа на емпиричното изследване. В тази връзка интерес представлява съотнасянето на двете системи за класификация: на ранната привързаност и стила на привързаност при възрастните, при което обаче авторът е допуснал неточност (с. 42 от труда): теоретично сигурната (ранна) привързаност съответства на сигурния стил при възрастните, както и амбивалентната (ранна) привързаност – на свръхангажирания стил; избягващата (ранна) привързаност обаче е съотносима с отхвърлящия (обезценяващия близките отношения)–избягващ стил при възрастните, а дезорганизираната ранна привързаност – с плашещия се–избягващ стил при възрастните. Сравнителният анализ поставя още един дискуссионен въпрос – дали дезорганизираната (ранна) привързаност, съответства на плашещия се–избягващ стил при възрастните, тъй като характеристиките в двата случая не съвпадат.

Независимо от посоченото уточнение, теоретичният анализ е отлично структуриран, като авторът е успял да представи достатъчно пълно и убедително предметът на емпиричното изследване. Към положителните страни на теоретичния анализ трябва да се отнесат и уместно използваните графични форми, резюмиращи основните насоки в анализа, които допълнително помагат на читателят да проследи логиката на разсъжденията.

Втора глава резюмира модела на изследването, в който в частност родителският стил се дефинира като зависима променлива, влияеща върху стила на привързаност (с. 53 от труда). Формулираните хипотези са относно очаквани различия във възприетия стил на майката и на бащата, за преобладаване на смесените родителски стилове, за наличие на връзка между възприетия родителски стил и изградения модел на привързаност и др.

Извадката на изследването включва 334 лица на възраст между 18 и 45 години, с преобладаване на студенти задочно обучение от Варненски свободен университет, от различни градове на страната. Данните са събрани с помощта на две скали: (1) Модифициран вариант за родителски стилове, конструиран на базата на експертна оценка. Скалата включва 32 айтема, чиято факторизация и при двамата родители

ясно възпроизвежда очаквания двумерен модел на родителския стил (взискателност–отзивчивост). (2) Въпросник за привързаността на Фрайли и колеги, оценяващ тревожност и избягване в четири контекста: майка, баща, интимен партньор и най-добър приятел, с помощта на 9 айтема – 6 за тревожност и 3 – за избягване. Факторният анализ отново потвърждава наличието на две латентни променливи. Адаптацията на двата инструмента е професионално направена, с помощта на прав и обратен превод и пилотно проучване, данните от което, както и получените в цялата извадка резултати, свидетелстват за приемливи равнища на надеждност (вътрешна съгласуваност).

Изследователският инструментариум включва и полуструктурирано интервю с част от изследваните лица за оценка на социалния контекст, жизнените промени, социалния натиск, въпроси за ретроспективната оценка относно значението на възприемана топлина и контрол по отношение на родителския стил. Участниците в интервюто са подбрани въз основа на резултатите от психологичните скали.

Трета глава представя получените резултати. Анализирани са връзките между родителските стилове, честотата на стиловете (според приетите правила за категоризиране), асоциираните с тях характеристики (получени в последващото полуструктурирано интервю). Специално внимание е отделено на недиференцирания родителски стил, в който попадат мнозинството от изследваните лица; сходството и различието във възприеманите родителски стилове, връзките между родителските стилове и привързаността, оценка на привързаността в 4-те изследвани области (към майката, бащата, интимния партньор и близък приятел). Допълнително са оценени ефектите на пола, възрастта, наличието на собствени деца, семейният статус, наличието на постоянен интимен партньор и др. Резултатите са интерпретирани и обобщени от гледна точка на предварителните хипотези.

Към представения труд могат да се отправят някои препоръки и въпроси:

1. Използваният в заглавието на работата терминът *възприет* родителски стил може да бъде заменен с *възприеман* родителски стил: първият вариант – възприет, има и второ значение като усвоен, интернализиран стил на родителите (практикуван от изследваното лице), което не съответства на неговото значение в труда.

2. При дефинирането на „чистите“ родителски стилове е приет *много строг критерий* – бал ≥ 1 SD над средната стойност, което на практика предполага малък брой лица с „чисти“ стилове (при този критерий мнозинството от изследваните лица

– от 63% до 67%, попадат в групата с недиференциран стил). Приемането на по-либерален критерий би довело до съществена промяна в разпределението.

3. *Общият родителски стил* се изчислява като сума от оценките за майката и бащата. Формално основание за това би била силната корелация между двата стила, но данните на Таблица 9 не потвърждават подобно предположение. Принципно въвеждането на нов конструкт от типа *общ родителски стил* би било полезно, ако той се основава на *независима* оценка – например, ако заедно с въпросите поотделно към майката и бащата се въведат въпроси от типа „Като цяло Вашите родители“ (в този случай би могла да се оцени и относителната роля на стила на майката и на бащата по отношение на общия стил). Тъй като подобен подход не е използван, интерес представлява по-скоро оценка на *разликата* между стила на двамата родители. Стандартизирането на този показател е потенциално важна допълнителна количествена променлива. Посочената препоръка се отнася и до изчисляване на *общ стил на привързаност* – използваният подход на обединяване на данните от четирите области отново е проблематичен, поради преобладаващите слаби корелации (таблица 16.).

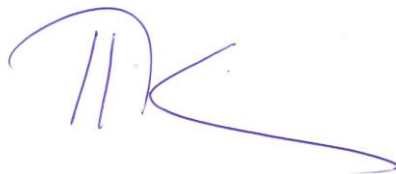
4. Терминът *родителски стил* изглежда се използва с различно съдържание: като категория – „чист“ родителски стил (чиято честота е ниска, вж. фигура 18.) и като количествен бал по съответната скала (напр. таблица 11.). Подобен подход за използване на термина в две значения е допустим, но трябва специално да бъде уговорен, за да не обърка читателя.

5. За читателя остава неясен точният алгоритъм за определяне на стила на привързаност. На таблица 20. са дадени интервалите за определяне на високите равнища на тревожност и избягване, но остава въпросът как се дефинират ниските стойности. Ако се съди по разпределението на фигура 26., на която всички изследвани лица са класифицирани в някои от 4-те стила, вероятно в този интервал попадат всички, които не изпълняват условието за високо равнище на тревожност/избягване. Подобен подход на дихотомизиране на количествения бал е възможен, но в този случай е по-добре да се използва критерий, разделящ по-балансирано количествената променлива, например медианата.

6. В теоретичния модел родителските стилове се дефинират като независима променлива, влияеща върху привързаността (фигура 17.). Подобна теза не може да бъде доказана емпирично в рамките на корелационен тип изследване, но за нея авторът е привел теоретични аргументи. Затова би могъл да бъде направен допълните-

лен анализ на дименционално равнище (с използване на количествения бал), при който стиловете на привързаност регресират върху родителските стилове, т.е. да бъдат оценени „обяснителните“ възможности на родителските стилове по отношение на привързаността.

Въпреки посочените препоръки и въпроси, представеният дисертационен труд притежава редица положителни характеристики: много добра структура, професионален език на изложение, отлична графична илюстрация на основните тези и получените резултати, внимателно подбрани и добре адаптирани инструменти за оценка, добросъвестен анализ на резултатите, с теоретично и приложно значение. Затова считам, че трудът изпълнява изискванията за присъждане на научната и образователна степен „доктор по психология“ и предлагам на уважаемото жури да присъди степен „доктор по психология на Зорница Тоткова.

15 ноември 2014 година

проф. д.пс.н. Пламен Калчев